

УДК 342.25(477)—029:9

DOI: 10.31359/1993-0941-2021-41-11

С. Г. Серьогіна, доктор юридичних наук, професор, директор НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, завідувач кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Г. Г. Демиденко, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

ПРО ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена демократичним традиціям вітчизняного державотворення — в організації, функціонуванні й компетенції народоправних органів, у демократичних традиціях часів Київської Русі, сеймового досвіду і місцевого самоврядування польсько-литовської доби, у Козацькій республіці та державотворенні часів національно-визвольних змагань 1917–1920-х рр. Охарактеризовано перші форми громадської самоорганізації у східних слов'ян, роль вічових зборів у демократичних традиціях Русі, Магдебурзького права, генеральних і старшинських козацьких рад середини XVII — першої половини XVIII ст., в УНР та ЗУНР 1917–1920-х рр. Наведено оцінки й висновки у працях українських державотворців та істориків щодо демократичного державотворення.*

Ключові слова: народні збори, віче, сейм, парламент, козацька загальна рада, місцеве самоврядування, Українська Центральна Рада, Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка.

Постановка проблеми. Знання історії вітчизняного демократичного державотворення є його важливим чинником, який має допомагати процесу перетворення України в суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Багатовікова історія українського державотворення, багатющий досвід демократичних перетворень, їх позитивні й негативні наслідки, уроки історії мають повчальний характер для сучасного державного будівництва і місцевого самоврядування. Тому дослідження невичерпного багатовікового досвіду вітчизняного державотворення, його демократичних традицій завжди буде актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія вітчизняного демократичного державотворення продовжує вивчатись сучасними дослідниками. У монографіях і статтях О. Л. Копиленка, Т. Л. Вілкул, О. М. Мироненка, С. М. Серьогіна, В. А. Смолія, В. С. Степанкова, В. М. Єрмолаєва, В. О. Рум'янцева, І. Й. Бойка, В. Ф. Верстюка, В. Ф. Солдатенка, А. Й. Присяжнюка, Б. Й. Тищика, П. Ф. Гуралю, С. Д. Сворака, Н. Д. Буша та ін. з різною повнотою досліджено етапи й інститути держави та права України в Київській Русі, Козацькій республіці часів Б. Хмельницького, УНР та ЗУНР. Разом із тим дотеперішня практична відсутність (за виключенням монографії В. М. Єрмолаєва) спеціальних публікацій про демократичні традиції державотворення в Україні робить їх висвітлення далеко не повним і не виразним.

Мета статті — визначення основного і короткого змісту демократичних традицій у вітчизняній багатовіковій історії державотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У преамбулі Конституції України підкреслюється: Верховна Рада України приймає Основний Закон, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення..., прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну правову державу...». Народноправні традиції, перші представницькі органи місцевої влади в Україні мали бага-

то в чому схожу з європейськими народами історію [1, с. 17]. Як відзначалося відомим дослідником первісного суспільства Л. Г. Морганом, стародавні племена в більшості європейських країн управлялися народними зборами та обраними ними радами старійшин, де «народний елемент неминуче повинен був мати домінуючий вплив» [2, с. 70]. Візантійський історик VI ст. зазначав: «...племена, слов'яни і анти, не управляються однією людиною, а здавна живуть в народоправстві, й від того у них щастя і нещастя в житті вважаються справою спільною...» [3, с. 297]. «Вічове начало було рідним для всіх слов'ян руських», — зазначав і М. І. Костомаров [4, с. 15].

Завершення формування держави Київська Русь історики пов'язують з державотворчими процесами другої половини IX ст. Однак лише за Володимира Великого та його сина Ярослава, прозваного Мудрим, держава набула усталених кордонів, міцної великокнязівської влади, що спиралась на місцеве управління князів-намісників, розвинене місцеве самоврядування міст і сіл. Об'єднанню та духовній єдності держави, поширенню в ній культури і писемності сприяло прийняття Руссю християнства 988 р. Великий князь у здійсненні своїх державотворчих функцій спирався на удільних князів, боярську раду та в разі гострої потреби в народній підтримці — на віче. Наявність на Русі вкорінених вічових традицій у державному житті, розвиненого місцевого самоврядування дозволило деяким дослідникам політичної історії України стверджувати: «на Русі не прижився монархічний устрій (?) у завершеній формі. Упродовж усієї своєї історії вона тяжіла до республіканських форм організації влади» [5, с. 31]. Хоча йдеться про форму державного правління, з означенням самої демократичної традиції в історії вітчизняного державотворення можна погодитись.

Віче — народні збори, загальна рада, що успадкувало майже всі владні функції військової демократії, у системі державної влади в Київській Русі виконувало роль надзвичайного органу в разі необхідності організації народного ополчення, вирішення питання війни або миру, «покликання» князя, «ряду» (договору з князем) або суду над ним, установлення податків. Перші літописні згадки про віче в Київській державі датовані 983 та

997 рр. [6, с. 40, 57]. З посиленням централізації держави роль віча в державному житті послаблюється, але з початком її роздробленості – посилюється. За підрахунками М. Грушевського, після смерті Ярослава Мудрого до «монгольського походу» маємо близько 50 перемін князів на київському «столі» за рішеннями віча [7, т. 3, с. 212].

Вищим державним органом з дорадчими повноваженнями в Київській Русі була *князівська (боярська) рада*. До її складу входили: спочатку родоплемінна знать, згодом – служили бояри, «старші» дружинники, посадники, вище духовенство, «старійшини градів». З літопису: «Возва Володимиръ бояры своя и старци градские и рече им... Реша бояре и старци...» [8, ПВЛ, 987 р.]. У Галицькому і Волинському князівствах, а потім у Галицько-Волинській державі із середини XII ст. боярська рада сама запрошує князів, разом з князем засвідчує документи.

Виконавчим органом князівської влади, віча або боярської ради, як у Галицько-Волинській державі, була *міська рада* – орган міського самоврядування. Судячи з літописів, до його відання належало широке коло справ, пов'язаних із правопорядком, судівництвом, зборами податків, формуванням ополчення, будівництвом чи ремонтом оборонних споруд, мостів, шляхів сполучення тощо.

На територіях, віддалених від вічових центрів, на думку М. Грушевського, залишалась непорушною самоуправа місцевого населення [7, т. 1, с. 426, 428]. Суб'єктом місцевого самоврядування виступала сільська (сусідська) громада – *вервь*, яка об'єднувала жителів кількох сусідніх сіл. Вона мала податкові та інші зобов'язання, виступала колективним власником належних їй земель, захисником своїх мешканців відповідно до норм звичаєвого права. Зокрема, «Правда Руська» у Поширеній редакції містить низку статей, що закріплювали права та обов'язки верві щодо запобігання та розкриття злочинів, установлювали її відповідальність за правопорушення на її території [9, с. 31–32, 36, 54–56, 76].

Схоже розбудовувалась система станово-представницьких органів і Великого князівства Литовського, яке об'єднало основну частину політично роз'єднаних руських земель. Як

вважають історики, вже у середині XIII ст. при литовських князях існувала боярська рада (*Пани-рада*). На початку 30-х років XV ст. до ради увійшли й руські князі і бояри. За нашими підрахунками, українські князі і бояри у складі Пани-ради становили близько половини її членів. З'їзди «всех князей и панов рад, як духовных, так и свецких, и всех врядников земских и дворных» стали зватися *сеймами* [10, с. 109–112, 144–151, 187–190]. З Віленського сейму 1519–1520 рр. його повний склад, в якому литовська і руська шляхта була більшістю, склався остаточно. Такими самими були і наступні сейми, які стали зватися «великими», «вальними» (загальними). Тепер шляхта входила до «станів, сейму належачим».

На думку М. С. Грушевського, перехід руських земель під управу великокнязівського намісника мало позначився на їх самоуправі. Князі, бояри, міщани у справах місцевих «по давньому збираються на віча» [7, т. 5, с. 11]. На *земських сеймах* вирішувались питання обрання (визнання) великого князя Литовського, земських урядників. У Київській землі пани і земляни обирали навіть архимандрита Києво-Печерського монастиря, у Волинській – ігумена Жидачівського монастиря [10, с. 32, 37]. На *земських сеймах* та *повітових сеймиках* обговорювались і ухвалювались рішення з місцевих нагальних потреб, встановлювались правила, визначались строки й розміри натуральних та грошових податків і зборів, організації ополчення, оборони землі, складалися «ухвали», грамоти до великого князя, видавалися шляхетські привілеї тощо.

Литовський Статут 1566 р. передбачав скликання за чотири тижні перед вальним сеймом повітових сеймиків, на яких би місцева шляхта обирала на сейм по два своїх послів [11, с. 11–13, 45]. Таким чином, вводився в дію принцип мажоритарності для забезпечення представництва в сеймі, а після Люблінської унії – в Коронному трибуналі. Статут чітко визначав склад і компетенцію повітових сеймиків, порядок вироблення на них єдиних рішень з порядку денного вального сейму, визначав право ініціативи його скликання – «за радою рад наших... або за прозбою рыцерства, ...коли колко того будеть потреба» [11, с. 46]. Це було значною поступкою «шляхті-рицарству».

Таким чином, українська шляхта долучилася до парламентської діяльності в Речі Посполитій, домоглася, разом з польською і литовською шляхтою, встановлення шляхетської демократії в республіці. Литовська хроніка називає три складові вальних сеймів — «панове короннии, литовские и русские» [12, с. 117]. У Литовському Статуті передбачалося, що міщани й селяни через своїх делегатів могли виступити на засіданні сейму з різними поданнями і скаргами щодо місцевих і станових потреб.

Народоправні традиції продовжували зберігатися та розвиватися за польсько-литовської доби й органами місцевого самоврядування, передусім — міського. Польський та литовський уряди з кінця XIII ст. стали надавати українським містам жалувани грамоти на право самоврядування за поширеним в Європі *Магдебурзьким правом*. Першими отримали привілеї західноукраїнські міста і містечка — Новий Сонч, Сянок, Львів, Коломия, Судова Вишня, Перемишль, Тереховля, Самбір, Дрогобич, Стрий, Галич. Польські і вітчизняні дослідники налічують до 400 міст, містечок та сіл Галичини, яким протягом XIV—XVI ст. було надано право на самоврядування. Згодом таке право було поширене й на багато міст Центральної та Східної України — Кременець, Луцьк, Житомир, Смотрич, Київ, Дубно, Чигирин, Канів та ін. Причому наступні королівські грамоти таким містам «на уживание Магдебурзького права — судитися, обходитися и справоватися», «зуполне во всех пунктах и артикулах» допомагали їм долати юрисдикцію королівських і великокнязівських державців, визначати і відстоювати порядок виборів міських чиновників, порядок судочинства тощо [13, 1, с. 1—2, 12—17, 17—27, 28—34 та ін.; 14, с. 46—52 та ін.].

Мешканці міст із повним Магдебурзьким правом («магістратські» міста) обирали магістрат — адміністративний і судовий орган самоврядування, який складався з двох колегій — міської ради і лави. З утворенням Речі Посполитої за польським зразком в управлінні містом стала брати участь ще й третя колегія з представників поспільства [15, с. 97]. Народоправні традиції Давньоруської держави сприяли трансформації норм Магдебурзького права. У виборах магістратів, які проводилися щорічно, брали участь усі міщани міста.

Головним суб'єктом збереження і трансформації вічових форм народоправства, розвитку демократичних традицій українського народу, захисту неписаних стародавніх прав і вольностей ще за польсько-литовської доби виступило *козацтво*. Із середини XV ст. темпи становлення козацького стану прискорюються: негербована дрібна шляхта, а потім селяни і міщани шукають свободи і воєнної вдачі на Запорізькій Січі. Тут формується козацтво, діє козацьке самоврядування для всього війська запорізького, яке швидко зростає.

Більшість дослідників сходяться на тому, що Запорізька Січ являла собою державний організм у формі демократичної республіки, де законодавчим органом, за сучасним розумінням, виступала *загальна козацька рада* [16, с. 38–39]. За своїм складом, компетенцією та процедурою козацькі ради були досить установлені і визначені козацьким звичаєвим правом, дуже нагадували стародавні вічові зібрання і продовжували їхні традиції.

Колоніальна політика Польщі в Україні викликала низку козацько-селянських повстань з кінця XVI ст., спричинила революційний вибух у 1648 р. Українська національна революція докорінним чином змінила політичний, соціальний та економічний розвиток країни, поклала початок становленню національної держави у вигляді *Козацької держави*. В історії вітчизняного державотворення час її існування залишився в народній пам'яті як *Гетьманщина*, час небачених в історії вітчизняного державотворення демократичних перетворень політичної системи і державного режиму.

Починаючи з 1648 р. відбувається процес формування державного механізму – складається державний апарат, очолюваний гетьманом, верховним органом влади відповідно до козацького звичаєвого права стає загальна (*Генеральна*) військова козацька рада. На місцях створюються полкові й сотенні органи влади, діють полкові й сотенні козацькі ради, обираються і переобираються полковники і сотники, органи міського самоврядування, що продовжували функціонувати на основі Магдебурзького права [17, с. 109]. Отже, з початку Національної революції козацьке самоврядування формувалося на основі республіканських засад, традицій козацького і місцевого самоврядування.

«Колективна воля» Війська Запорозького почала реалізовуватися через *генеральні козацькі ради* як орган прямого народовладдя, ухвали яких були обов'язковими до виконання гетьманом, старшинами, генеральним, полковими та сотенними урядами, козаками. До їх компетенції належали обрання гетьмана і генеральної старшини (генерального уряду), ухвалення рішень з питань війни і миру, санкціонування (прийняття) законів, ухвал з найважливіших питань внутрішньої і зовнішньої політики та ін. [18, с. 142–143].

Як довго діяли в Україні генеральні козацькі ради? Провідні науковці Інституту історії України НАН України доводять, що Козацька республіка «за гетьманування Б. Хмельницького еволюціонувала у бік монархії», «з початку 1649 р. Генеральна рада майже не збирається, її роль зводиться нанівець», гетьман «відмовляється від її скликань» [19, 1, с. 22, 28, 332, 334; 2, с. 56–57; 20, 1, с. 13, 17]. Тут – явне порушення принципу історизму, і стосовно «еволюції» Республіки (вона дійсно еволюціонувала, але на зразок польської шляхетської республіки і демократії) [15, с. 169–170], і «монархізму» гетьмана, хоча б тому, що і Б. Хмельницького, і його сина обирали генеральні козацькі ради. Шляхетська республіка з обраним королем, правами і привілеями шляхти, верховенством актів сейму була (ще до початку Національної революції) привабливою для козацтва, яке прагнуло зрівнятись у правах і привілеях з польською шляхтою в разі виборення автономії у складі Речі Посполитої. Документи засвідчують: Б. Хмельницький прагнув і намагався сповна використати її сейм та його складові – сенат і короля, їх повноваження на користь України, її представництва в сеймі [21, с. 23–27, 36–39, 39–41, 41–44, 46–47, 126–127, 157–159, 159–162 та ін.; 22, с. 51–52, 54–56; 13, 1, с. 74–86, 335–342, 523–530 та ін.]. Проте польські магнати і шляхта не хотіли визнавати новопосталої Козацької держави, навіть за її автономним статусом.

Як ретельно підрахував і довів В. М. Єрмолаєв, з лютого 1648 р. до квітня 1657 р. включно відбулося щонайменше 15–17 зібрань загальновійськових козацьких рад. За хронологією: 1648 р. – близько 6–7; 1649 р. – 3; 1650 р. – 1; 1651 р. – 3; 1652 р. – 1;

1653 р. – 1; 1654 р. – 1; 1655 р. – 1; 1657 р. – 1. За 1657–1687 рр. – 14–15 генеральних рад [18, с. 144–147]. Тому, на думку автора, роль генеральних рад у державному управлінні дійсно скорочувалась, але це відбувалось не стільки з суб'єктивних причин, скільки з об'єктивних умов майже безперервної війни, «вічової» процедури проведення рад, закономірного посилення централізації державного управління, Старшинської ради, політики царської Росії в Україні після Переяславської угоди 1654 р. У «Березневих статтях» гетьман домагався, аби були підтверджені всі права та вольності, що існували в Козацькій республіці, «по містах щоб урядники на те достойні обирались із наших людей, ... щоб Запорозьке Військо (офіційна назва держави. – *Авт.*) саме з-поміж себе гетьмана вибирало і його царській величності звіщало...» [23, с. 262–263]. Установчі повноваження Генеральної ради визнавалися не лише гетьманом, а й польськими урядовими комісарами, російським царем та іноземними послами.

У козацькій Україні зберігалось міське самоврядування, що продовжувало функціонувати на основі Магдебурзького права чи на частині його норм. Документи Б. Хмельницького свідчать про піклування гетьмана про збереження та розширення привілеїв міст, створення органів місцевого самоврядування у містах, які до того його не мали [21, док. №№ 83, 178, 204, 205, 229, 274, 344, 431, 432 та ін.]. Значне коло владних повноважень реалізовувалося на місцевому – полковому і сотенному рівні, в містах і селах. Міське самоврядування здійснювалося: у великих містах – магістратами, в малих (привілейованих) – отаманами, у звичайних містах – обраними городовими, у селах – обраними старостами або отаманами [20, 2]. Гетьман та його наступники не вдавалися до розпалювання релігійного розбрату, національної нетерпимості, що дозволило заручитись підтримкою частини польських шляхтичів-католиків, міщан і селян, залучити до бойових дій росіян, молдаван, білорусів, татар, вірмен, грузинів, сербів, чехів... У цьому проявився демократичний і соціальний зміст Національно-визвольної революції, українського державотворення.

Вершиною теоретичного розвитку і захисту демократичних традицій українського народу в нову добу стали «Пакти і Кон-

ституції» Козацької держави 1710 р. [24]. Цей конституційний акт, відомий як Конституція П. Орлика, містив положення про державний суверенітет майбутньої відновленої парламентсько-гетьманської республіки на підвалинах демократизму і поваги до особистості людини, її політичних і соціально-економічних прав, поновлення суспільної справедливості.

Ідеї та події «Весни народів» 1848 р., розвитку європейського конституціоналізму стимулювали теоретичні пошуки вітчизняними мислителями шляхів відродження української державності. Про це йшлося у творах Г. А. і В. Г. Полетиків, в «Історії русів», у Я. Козельського, П. Д. Лодія, членів Кирило-Мефодіївського братства В. Білозерського, Г. Андрузького, Т. Шевченка, який у поемі «Юродивий» писав: «...Коли / Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом / А діждемось-таки колись!»... З другої половини XIX ст. в Україні почав ширитися національно-визвольний, громадівський рух.

Головна руська рада у Львові 1848 р. заманіфестувала у своїй програмі забезпечення вільного національного розвитку українців, належного представництва в австрійському *рейхстазі*... За парламентськими виборами тоді до рейхстагу було обрано 39 українців: 34 – від Галичини, 5 – від Буковини [25, с. 169–170]. Українське представництво в парламенті Австро-Угорщини відповідно до її Конституції 1867 р., хоча й залишалося малочисельним, проте зберігалося фактично до розпаду імперії: останнє засідання палати депутатів відбулось у жовтні 1918 р. [18, с. 206–221]. З 1907 р. тут переважали депутати-правники.

Галицький крайовий сейм, історія якого розпочалася ще 1775 р., Буковинський сейм, започаткований «Крайовим виборчим законом до сейму герцогства Буковина» від лютого 1861 р., послідовно виступали за національне й соціальне визволення до самого розпаду Австро-Угорщини [26, с. 53–59].

Безроздільне панування абсолютної монархії в Росії, імперське державне управління в Україні почали руйнуватися під тиском революції 1905–1907 рр. М. Грушевський у статті «Конституційне питання і українство в Росії» аналізував резолюцію з'їзду представників українських земств у Києві 24 квітня 1905 р., яка визнавала нагальним скликання Установчих зборів,

здійснення основних засад політичної свободи, децентралізацію державного управління в Росії, заведення української автономії зі своїм сеймом [27, с. 301–312].

Українське представництво в Державній думі Росії чотирьох скликань (1906–1917 рр.) було досить численним: 102, 102, 111, 97 депутатів [28, с. 20–25; 29, с. 6–25; 30, с. 102–106; 31, с. 5, 185–210]. Депутати від України багаторазово порушували на думських сесіях українське питання, оголошували запити до уряду, брали активну участь у формуванні комісій з опрацювання законопроектів, у законодавчому вирішенні земельного питання, вимагали заведення українських шкіл, повернення Україні самоврядування тощо. Депутати від українських губерній та міст набули парламентського досвіду, заявили про наболілі національні і соціальні проблеми, привернули не лише загальноросійську, але й міжнародну увагу до українського питання.

Наростання політичної кризи в Росії викликало посилення царизмом адміністративної сваволі, практики «деланья выборов», шовінізму. У роки Першої світової війни робота Думи неодноразово переривалася і фактично не вплинула на наростання революції. З початком Лютневої революції 1917 р. було утворено Тимчасовий комітет Державної думи, який сформував Тимчасовий уряд.

Падіння самодержавства в Росії викликало неймовірне піднесення у суспільстві, створення в більшості українських міст, повітів і волостей Рад об'єднаних громадських організацій, легалізацію політичних партій. Назва «Рада», очевидно, була запозичена з історії українського державотворення часів Гетьманщини [26, с. 67]. Події в Петрограді поклали початок національним рухам в Росії, Національно-визвольній революції в Україні. 3 березня 1917 р. в Києві на багатолюдних зборах «представниками місцевих і провінційних організацій і груп» було обрано комітет – «*Центральну Раду*» з 10 осіб [32, 1, с. 38–39]. Після повернення із заслання М. Грушевський уже 15 березня головував на засіданні Ради. За два тижні свого існування вона поповнила свій склад, обрала президію, створила свій апарат, визначила порядок денний своєї роботи, надаючи своїм рішенням загальнонаціонального характеру [18, с. 295].

Скликаний Центральною Радою Національний конгрес (з'їзд) 7–8 квітня з делегатів від губерній України, українських громадських організацій, партій і національних меншин висловився за широку національно-територіальну автономію України. Було обрано новий склад Української Центральної Ради з 118 осіб, її Голову – М. Грушевського. Склад, фракції Ради утворювались за партійним принципом, соціальному представництву не надавалося значення (із 118 обраних членів Ради не менше 100 були інтелігентами) [32, 1, с. 12, 59–60, 63–65].

Таким чином, УЦР, реорганізована і поповнена на демократичних засадах, стала легітимним вищим представницьким органом, що започаткував відродження української державності і парламентаризму. За його ініціативою і безпосередньою участю протягом травня – червня 1917 р. в Києві відбулися всеукраїнські селянський, два військових з'їзди, які обрали Всеукраїнські ради селянських та військових депутатів, кооптовані до складу УЦР. На місцях діяли Ради громадських організацій, відбувався бурхливий процес утворення Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, які у своїй більшості визнавали верховну владу Центральної Ради. Постановою другої сесії УЦР 23 квітня на місцях мали засновуватись і губернські, повітові та міські представницькі органи – «Українські ради». Поповнення складу УЦР, розширення її територіального і національного представництва відбувалось і на п'ятій та шостій сесіях. Тепер склад Ради налічував 643 особи. Як видно з протоколів і за свідченням сучасників, фракції українських соціалістів-революціонерів (есерів), соціал-демократів (есдеків) та соціалістів-федералістів відігравали визначальну роль у роботі Ради, що позначилось на її державо- і правотворенні [32, 1, с. 235–246].

З перших загальних зборів УЦР її діячі розпочали перетворення Ради в «тимчасовий Крайовий парламент» із законодавчими повноваженнями, «справжнє народоправство» – до скликання Українських Установчих зборів: формувались комітети, фракції і комісії, розроблявся і приймався регламент – «Наказ УЦР», законопроекти і постанови. За пропозицією М. Грушевського було обрано постійно діючий виконавчий орган

Ради – Комітет Центральної Ради, згодом наділений правом законодавчої ініціативи [32, 1, с. 71–72, 89]. Спроби делегації УЦР домогтись у Тимчасового уряду «визнання прав українського народу на національно-територіальну автономію» і компетенції Центральної Ради виявилися марними.

Її І Універсал виразно сформулював суть прагнень українського народу «порядкувати своїм життям», дати лад законами. 15 червня Комітет Центральної Ради ухвалює організацію уряду – Генерального Секретаріату, обирає його склад на чолі з В. Винниченком, намічає організацію його роботи. Повноваження уряду включали: «завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнаціональними та іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної Ради, які цих справ стосуються» [32, 1, с. 105–106]. Прийнята 27 червня загальними зборами УЦР Декларація уряду підтвердила: Центральна Рада – вищий законодавчий, а Генеральний Секретаріат – її виконавчий орган, «котрому вона передає в сій сфері свою повну владу» [32, 1, с. 157–158]. Отже, розпочалась розбудова механізму й апарату майбутньої української держави всупереч протидії російського Тимчасового уряду.

У ІІ Універсалі 3 липня Центральна Рада була вимушена відмовитись від «самовільного здійснення автономної України до Всеросійських Установчих зборів» [32, 1, с. 164]. Проте, початий процес державотворення Рада не зупинила, хоча й вимушена була його загальмувати, «тупцювати на місці». Залишались без законодавчого вирішення і розв'язання подальші державотворчі проблеми, нагальні соціально-економічні питання – організація українського війська, розбудова чіткої системи місцевого самоврядування, вирішення земельного, продовольчого питань і безліч інших [32, 1, с. 258–259, 266–269, 327–330 та ін.].

Прихід до влади в Петрограді більшовиків зумовив новий етап у діяльності УЦР, її державотворенні. Сьома сесія Центральної Ради (29 жовтня – 2 листопада 1917 р.) заслухала доповідь М. Грушевського про діяльність Малої ради, роботу комісії з розробки Статуту автономної України. Були розглянуті законопроекти про Українські Установчі збори, земельний за-

конопроект, прийнято постанову про з'єднання українських земель [32, 1, с. 374–375, 383; 33, с. 180–185].

7 листопада Мала рада прийняла III Універсал, яким проголошувалася Українська Народна Республіка, повновладдя Центральної Ради і Генерального Секретаріату [32, 1, с. 398–401]. Універсал задекларував самостійність верховної влади УНР, нічим не обмеженої у внутрішньому державному житті, законодавстві, управлінні й суді. Лише у відносинах з іншими державами УНР була обмежена федеративним зв'язком з Росією. Визначення демократичних засад державотворення, соборності українських земель стало справжнім апогеєм національної революції, відродження власної державності. У наступні тижні Мала рада сформувала комісію для розгляду законопроектів, 25 листопада – два закони: про виключне право УЦР видавати законодавчі акти УНР та її утримання за державний рахунок [32, 1, с. 432–436].

Проте ультиматум російського Раднаркому Центральній Раді, невдале повстання більшовиків у Києві, прибуття до Харкова червоногвардійських загонів з Петрограду і проголошений «Всеукраїнським» з'їзд більшовицьких Рад у Харкові 11–12 грудня та Радянської влади в Україні відкрили шлях до громадянської війни в країні. Як засвідчують рішення восьмої сесії УЦР 12–17 грудня, вона вчасно не зреагувала на нові загрози [32, 2, с. 36–52].

Лише наступ більшовицьких військ на Київ остаточно розвіяв федералістські ілюзії діячів УЦР. Її остання, дев'ята сесія 15–25 січня 1918 р. схвалила IV Універсал, що проголосив самостійність і незалежність Української Народної Республіки, а джерелом влади – народ України. Її виконавчим органом стала Рада Народних Міністрів, підзвітна Центральній Раді [32, 2, с. 114–120; 26, с. 84]. Реформування державного механізму провадилося нею практично до останніх днів її існування.

У зв'язку з наступом більшовицьких військ Мала рада УЦР терміново виїхала до Житомира, потім – до Коростеня і Сарн, де вона перебувала до 7 березня. Підписання у Брест-Литовську мирних угод з Четверним союзом, подальша німецька окупація території України надзвичайно ускладнили діяльність Малої

ради, яка перебрала на себе компетенцію Центральної Ради. За умов іноземного панування жодної її сесії зібрати не вдалося, а більшість прийнятих Малою радою нормативних актів так і не набули чинності. Останнім її законодавчим актом стала Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918 р.

І все ж Центральна Рада, незважаючи на складні обставини (наявність фронтів на території України, протидія Тимчасового уряду, більшовицька агресія, початок громадянської війни, німецька окупація), прийняла близько 130 законів та інших нормативних актів. Серед них – близько 100 з проголошенням УНР та її самостійності [18, с. 339]. Конституційного, установчого значення для державотворення мали Універсали Центральної Ради, «Статут про державний устрій, права і вольності УНР», закони про виключне право УЦР видавати законодавчі акти УНР, про утворення Генерального Суду УНР, про вибори до Українських Установчих зборів, «Тимчасовий земельний закон», закони про національно-персональну автономію, «Про українські гроші», «Про флот УНР», «Про створення народного війська», «Про 8-годинний робочий день», «Про громадянство УНР» та інші закони і постанови Центральної Ради [32, 1, с. 413–432, 440–441, 443–444, 490–496, 511–512; 32, 2, с. 16–38, 113, 99–101 та ін.].

Основний Закон УНР – «Статут про державний устрій, права і вольності УНР» у «загальних постановах» проголосив «для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян» суверенність, самостійність і незалежність української держави. Було закріплено, що своє суверенне право народ здійснює через Всенародні Збори як верховний орган УНР, що здійснює законодавчу владу і формує вищі органи виконавчої та судової влади – уряд та Генеральний суд республіки. Землям, волостям і громадам надаються права широкого самоврядування за принципом децентралізації. Справами місцевими порядкують виборні ради і управи громад, волостей і земель [32, 2, с. 330–335].

Місцеву владу й *міське самоврядування* з самого початку Національно-визвольної революції та утворення УНР складали земські органи, успадковані ще від Російської імперії, стихійно і масово створювані Ради робітничих, селянських і солдатських

депутатів, засновані УЦР губернські, повітові та міські «Українські ради» на чолі з її комісарами як «органи революційної демократії», місцеві земельні комітети. Проте вони не мали чітко визначених повноважень, фінансування [32, 2, с. 265, 281]. Непослідовність, запізнiла фактична організація їх органів Радою зберігались до прийняття Конституції УНР.

29 квітня 1918 р. державний переворот, підтриманий німецьким командуванням, засвідчив слабкість влади Центральної Ради, проголосив П. Скоропадського гетьманом України. Задекларувавши в «Законах про тимчасовий державний устрій України» скликати в майбутньому Сейм, гетьман і його уряд насправді намагалися позбутися представницьких установ, виборних органів місцевого самоврядування, створити дієву місцеву адміністрацію, поєднати традиції гетьманської та царської влади [34, с. 84–86].

Антидемократична політика гетьманського уряду викликала зростання опозиції, утворення політичними партіями Українського національного союзу «яко найвищого представництва організованої української демократії», який 14 листопада 1918 р. обрав Директорію. 19 грудня війська Директорії вступили до Києва. Як згадував В. Винниченко, «Директорія, розпочинаючи революцію, поставила її під прапор демократичних гасел: відновлення Української Народної Республіки, повернення всіх демократичних свобод, ... відживлення демократичних місцевих, як міських, так і земських самоврядувань» [35, с. 111, 132, 142]. Вищим органом влади оголошувався Трудовий конгрес як тимчасовий верховний представницький орган, модель державності – «диктатура трудового люду» [34, с. 100–101].

23–28 січня 1919 р. відбулась перша і остання сесія Конгресу, який заслухав доповіді про роботу Директорії, про оборону України, про становище на селі тощо, ухвалив конституційні акти: Закон про форму влади на Україні, Універсал Трудового конгресу України й Акт злуки УНР і ЗУНР, – і підтвердив статус Директорії як «вищої влади на Україні на час перерви засідань Трудового конгресу» [34, с. 102–108]. Влада виконавча покладалася на Раду Народних Міністрів, влада на місцях, відповідно до

закону Директорії «Закон про місцеві Конгреси і ради трудового народу», – на повітові та губернські конгреси, їх організаційні комісії як постійні органи управління.

Обнадійливі перспективи звільнення території УНР стимулювали розробку проекту її конституції, прийняття у листопаді 1920 р. двох законів – Закону про тимчасове верховне правління та порядок законодавства в УНР і Закону про Державну Народну Раду УНР [34, с. 114–116, 117–122]. Отже, незважаючи на надзвичайно складні умови, в яких діяла Директорія, вона не припиняла конституційний і законодавчий процес, спроби відродження парламентаризму, визначення стратегії державотворення. Проте ці спроби виявилися малоефективними, тривали розбіжності у відносинах між Директорією та урядом УНР, неврегульованими залишались питання взаємовідносин між місцевою адміністрацією (комісарами) і органами місцевого самоврядування, що стихійно поновили свою діяльність після повалення Гетьманату.

Державне відродження на західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, відбувалося під значним впливом революційних подій у ній та Наддніпрянщині. Ще 25 березня 1918 р. на з'їзді українських парламентарів і представників політичних партій Галичини були визначені перспективи українського державного відродження, організації національних сил [36, с. 9]. 18 жовтня на з'їзді у Львові українські депутати рейхстагу та крайових сеймів, представники партій, духовенства і студентів утворили Українську Національну Раду з повноваженнями парламенту, прийняли постанову про утворення на українських землях Української держави [34, с. 92]. Із розпадом Австро-Угорщини УН Рада перебрала на себе всю повноту влади у краї [34, с. 94–95]. Вона прийняла законодавчі акти з розбудови системи державного управління та місцевого самоврядування: визначила офіційну назву держави – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), утворила її уряд, видала розпорядження про ліквідацію колишніх органів влади й управління. На багатолюдних зборах і вічах майже в усіх повітах, містах і селах були обрані комісари та «прибічні ради» при них, містечкові, сільські та

повітові Національні Ради. УН Рада визначила й конституційні засади ЗУНР у «Тимчасовому Основному Законі», де закріплювалися назва держави, її територія і кордони, проголошувалися верховенство і суверенітет народу, здійснювані через його представництво [34, с. 96]. Закон мав вирішальне значення для формування правової системи ЗУНР.

На основі закону «Про тимчасову організацію судів і судової влади» створювалась судова система ЗУНР, на території республіки були утворені судові округи і повіти, проведені вибори судів. Функції обвинувачення виконувала державна прокуратура. Вже на початку листопада 1918 р. терміново формувалися органи охорони громадського порядку, на місцях обиралась «народна міліція», створювався корпус державної жандармерії. Були сформовані регулярні збройні сили – Українська Галицька армія [37, с. 141–150, 182–233; 38, с. 130–151]. Незважаючи на війну з Польщею, уряд ЗУНР активно діяв в організації суспільно-політичного життя краю, у вирішенні соціально-економічних проблем. Найбільш значущими для державотворення стали закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус іноземців», закон про земельну реформу, заходи з розв'язання гострої продовольчої проблеми, охорони здоров'я, українізації шкільної освіти та ін.

3 січня 1919 р. УН Рада прийняла постанову про об'єднання Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою. Злуку обох держав і соборність українських земель було закріплено у «передвступному договорі» й урочисто проголошено на вічі в Києві 22 січня 1919 р. [34, с. 108–109].

Успішне демократичне державотворення в ЗУНР було перервано окупацією її території Румунією, а потім Польщею. На початку 1921 р. процес національно-державного відродження на більшій частині території України був перерваний перемогою радянської влади.

Висновки. Таким чином, демократичні традиції вітчизняного державотворення укорінені в народоправних і самоврядних інститутах, звичаєвому праві східних слов'ян, у політичному й соціальному житті Київської Русі, тисячолітній історії творення та відновлення української державності. У Київській державі великі

й удільні князі спиралися на боярські ради, народні віча, органи місцевого самоврядування — міські ради, сільські громади, які утверджували традицію радитись з народом чи його представниками, залучати їх до вирішення державних справ. Перебування у правовому полі Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої збагатило українство досвідом участі у сеймах, особливо в земських і повітових сеймиках, міських органах самоврядування, зокрема в містах, наділених Магдебурзьким правом.

Національна революція в Україні 1648 р. поклала початок розбудови Козацької республіки, демократичним органам влади і управління, розвиненого місцевого самоврядування — генеральним, полковим і сотенним, старшинським козацьким радам, виборним урядам різних рівнів — органам прямої демократії, міським і сільським органам місцевого самоврядування. Ці демократичні інститути влади і управління, їх правовий статус після 1654 р. зазнали згортання, а потім і повної ліквідації російським царським урядом, втрати суверенітету, а потім і автономії України. Проте демократичні традиції Козаччини ще довго жили політичну свідомість і державницьку думку українців.

Започаткування і становлення парламентаризму в Австро-Угорщині та Росії знаменували якісний прорив від необмеженої монархії до конституціоналізму, представницької демократії. Участь українського представництва в їх парламентських установах була плідною для державницького досвіду, розвитку політичного життя українців, їх готовності до національно-визвольної революції.

Українська Центральна Рада започаткувала розбудову Української Народної Республіки, демократичного державотворення, вітчизняний парламентаризм [39]. Вершинами її державотворення стали III і IV Універсали, основоположні закони, Конституція УНР. Важливу роль у відновленні УНР зіграла її Директорія з її моделлю «трудової демократії», у відстоюванні територіальної цілісності України, соборності її земель.

Для Західно-Української Народної Республіки характерним було швидке створення демократичних інститутів держави. Законотворчі й установчі заходи УН Ради — утворення уряду, розбудова системи органів місцевого самоврядування, «Тим-

часового Основного Закону», злука з УНР — стали реальним втіленням суверенітету західноукраїнського народу, його державності.

Потребує подальшого вивчення історія органів прямої і представницької демократії в Київській Русі (віча, боярської ради, місцевого самоврядування), сеймового досвіду в Русько-Литовській державі, козацького самоврядування, генеральних рад у Козацькій республіці. Дослідження плідного, але короткого державотворчого досвіду в УНР і ЗУНР теж все ще не позбавлені спрощень, порушень принципу історизму в аналізі державницького досвіду, його уроків. Уроками для майбутніх державотворців залишилися небезпека запізнення з проведенням нагальних соціально-економічних реформ, втрати соціальної опори влади, довіри до себе, визначення правового статусу опозиції, невиправдані сподівання на іноземну допомогу. Чекають на подальшу розробку біографії наших славних державотворців.

Список використаних джерел

1. Сergyoga C. G., Demidenko G. G. До витоків місцевого самоврядування та державного будівництва в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 37. С. 16—36.
2. Морган Л. Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации : пер. с англ. 2-е изд. Л. : Ин-т народов Севера, 1935. 350 с.
3. Прокопий Кесарийский. Война с готами : пер. с греч. М. : Изд-во АН СССР, 1950. 516 с.
4. Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования. Т. VII: История Новгорода, Пскова и Вятки во время удельно-вечевого уклада. СПб., 1886. 688 с.
5. Політична історія України : навч. посіб. / В. А. Греченко, В. І. Танцюра, В. В. Калініченко та ін. 2-ге вид., допов. Київ : Академвидав, 2008. 552 с.
6. Полное собрание русских летописей. Т. 38: Радзивилловская летопись / АН СССР, Ин-т истории СССР. Л. : Наука, 1989. 177 с.
7. Грушевський М. С. Історія України — Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1991—1998.
8. Повесть временных лет. По Лавретьевской летописи 1377 г. : в 2 ч. / подгот. текста, пер., ст. и коммент. Д. С. Лихачева ; под ред. В. П. Андриановой-Перетц. Ч. 1. М. : Изд-во АН СССР, 1950. 406 с.

9. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад. Демиденко Г. Г., Єрмолаєв В. М. ; вступ сл. В. Я. Тація. 2-ге вид., змін. та допов. Харків : Право, 2017. 392 с.
10. Архив Юго-Западной России. Ч. II. Т. 1: Постановления провинциальных сеймиков Юго-Западной Руси в 1698—1720 гг. Киев, 1910. 843 с.
11. Статут Великого княжества Литовского 1566 года. Изд. Импер. Моск. о-ва истории и древностей Российских. [Б. м. : б. и.]. 543 с.
12. Полное собрание русских летописей. Т. 32: Хроника Литовская, Жмойтская и Быховца. М. : Наука, 1975. 234 с.
13. Архив Юго-Западной России: 1) Ч. III. Т. 4: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого. Киев, 1914. 566 с. ; 2) Ч. V. Т. 1. Акты о городах 1432—1798 гг. Киев, 1869. 636 с.
14. Грамоты великих князей Литовских с 1390 по 1569 г. [Б. м. : б. и.]. 163 с.
15. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. М. : Юрид. лит., 1980. 559 с.
16. Паньонко І. М. Система органів управління Запорізької Січі : монографія. Львів : ЛДУВС, 2006. 143 с.
17. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України. Харків : Право, 2021. 472 с.
18. Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні: історія, теорія та практика. Харків : Право, 2017. 448 с.
19. Смолій В. А., Степанков В. С.: 1) Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII століття. Київ : Ін-т історії НАН України, 2008. 120 с. ; 2) Українська національна революція XVII ст. (1648—1676 рр.). Київ : Ін-т історії НАН України, 2009. 447 с.
20. Горобець В. М.: 1) Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України. Київ : Ін-т історії НАН України, 2009. 271 с. ; 2) Політична система та інституційна модель Української козацької держави. *Історія українського козацтва* : нариси у 2 т. / Смолій В. А. (відп. ред.) та ін. Т. 1. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. Розд. 5. С. 281—324.
21. Документи Богдана Хмельницького (1648—1657) / упоряд.: Крип'якевич І., Бутич І. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 740 с.
22. Універсали Богдана Хмельницького 1648—1657 : Матеріали до історії української дипломатії / упоряд.: Крип'якевич І., Бутич І. Київ : Видав. дім «Альтернативи», 1998. 381 с.
23. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. III, кн. 1. Київ : Дніпро, 2001. 495 с.

24. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладання) / відп. ред. Смолій В. А. ; упоряд. Трофимчук М. С., Чухліб Т. В. Львів : Світ, 2011. 440 с.
25. Баран С. Весна народів в австроугорській Україні. *Хроніка 2000*. 1998. № 23–24. С. 165–187.
26. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Шемшученка Ю. С. Київ : Парлам. вид-во, 1999. 368 с.
27. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894–1907)». Львів : Світ, 2002. 592 с.
28. Первая Государственная дума. СПб., 1907. 160 с.
29. Государственная Дума : указ. к стеногр. отчетам. Второй созыв. Т. 1. СПб., 1907. 322 с.
30. Обзор деятельности Государственной думы третьего созыва. 1907–1912 гг. Ч. I: Общие сведения. СПб., 1912. 168 с.
31. Государственная дума. Четвертый созыв. Стенографический отчет. 1912–1913 гг. Сессия 1. Ч. I. СПб., 1913. 424 с.
32. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. / НАН України ; Ін-т історії України ; Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України. Київ : Наук. думка: 1) Т. 1: 4 берез. – 9 груд. 1917 р. 1996. 588 с. ; 2) Т. 2: 10 груд. 1917 – 29 квіт. 1918 р. 1997. 422 с.
33. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / Солдатенко В. Ф. та ін. Київ : Парлам. вид-во, 2007. 576 с.
34. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ : Філософ. і соціол. думка, 1992. 272 с.
35. Винниченко В. Відродження нації : репринт. вид. 1920 р. Ч. 3. Київ : Політвидав України, 1990. 342 с.
36. Левицький К. Великий зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. На підставі споминів і документів). Львів, 1931. 188 с.
37. Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР. Івано-Франківськ : Плай, 2003. 278 с.
38. Гай-Нижник П. ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918–1919 рр.). Київ, 2018. 146 с.
39. Про заходи по відзначенню 80-річчя українського парламентаризму : Постанова Верхов. Ради України від 04.04.1997 № 179/97-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1997. № 19. Ст. 143.

References

1. Serohina S. H., Demydenko H. H. (2019). Do vytokiv mistsevoho samovriadiuvannia ta derzhavnoho budivnytstva v Ukraini. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*, 37, 16–36. [in Ukrainian].

2. Morgan L. G. (1935). *Drevnee obshchestvo ili issledovanie liniy chelovecheskogo progressa ot dikosti cherez varvarstvo k civilizatsii*. Leningrad: In-t narodov Severa. [in Russian].
3. Prokopij Kesarijskij (1950). *Vojna s gotami*. Moskva: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].
4. Kostomarov N. I. (1886). *Istoricheskie monografii i issledovaniya. T. VII: Istoriya Novgoroda, Pskova i Vyatki vo vremya udel'no-vechevogo uklada*. SPb. [in Russian].
5. Hrechenko V. A., Tantsiura V. I., Kalinichenko V. V. (Eds.). (2008). *Politychna istoriia Ukrainy*. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
6. AN SSSR, In-t istorii SSSR. (1989). *Polnoe sobranie russkikh letopisej. T. 38: Radzivilovskaya letopis'*. Leningrad: Nauka. [in Russian].
7. Hrushevskiy M. S. (1991). *Istoriia Ukrainy – Rusy*. Vols. 11, 12 kn. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
8. Andrianova-Peretc V. P. (Ed.). (1950). *Povest' vremennykh let. Po Lavret'evskoj letopisi 1377g. Part 1*. Moskva: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].
9. Demydenko H. H., Yermolaiev V. M. (Eds.). (2017). *«Pravda Rus'ka» Yaroslava Mudrogo: pochatok vitchiznyanogo zakonodavstva*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
10. *Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii*. (1910). Part. II. Vol. 1: Postanovleniya provincial'nyh sejmiokov Yugo-Zapadnoj Rusi v 1698–1720 gg. Kiev. [in Russian].
11. *Statut Velikogo knyazhestva Litovskogo 1566 goda*. (Year?). Izd. Imper. Mosk. o-va istorii i drevnostej Rossijskikh. [in Russian].
12. *Polnoe sobranie russkikh letopisej*. (1975). Vol. 32: Hronika Litovskaya, Zhmojtskaya i Byhovca. Moskva: Nauka. [in Russian].
13. *Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii*: 1) (1914). Ch. III. T. 4: Akty, odnosyashchiesya k epohe Bogdana Hmel'nickogo. Kiev ; 2) (1869). Ch. V. T. 1: Akty o gorodah 1432–1798. Kiev. [in Russian].
14. *Gramoty velikih knyazej Litovskih s 1390 po 1569g*. (Year?). [in Russian].
15. Bardah Yu., Lesnodorskiy B., Pietrchak M. (1980). *Istoriya gosudarstva i prava Pol'shi*. Moskva: Yurid. lit. [in Russian].
16. Panonko I. M. (2006). *Systema orhaniv upravlinnia Zaporizkoi Sichi*. Lviv: LDUVS. [in Ukrainian].
17. Yermolaiev V. M. (2021). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
18. Yermolaiev V. M. (2017). *Vyshchi predstavnytski orhany vlady v Ukraini: istoriia, teoriia ta praktyka*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
19. Smolii V. A., Stepankov V. S.: 1) (2008). *Politychna systema ukrainskoho suspilstva u roky Natsionalnoi revoliutsii XVII stolittia*. Kyiv: In-t istorii NAN Ukrainy. [in Ukrainian]; 2) (2009). *Ukrainska natsionalna revoliutsiia XVII st. (1648–1676 rr.)*. Kyiv: In-t istorii NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

20. Horobets V. M.: 1) (2009). *Vlada ta sotsium Hetmanatu. Doslidzhennia z politychnoi i sotsialnoi istorii rannomodernoi Ukrainy*. Kyiv: In-t istorii NAN Ukrainy. [in Ukrainian]; 2) (2011). Politychna systema ta instytutsiina model Ukrainskoi kozatskoi derzhavy. In Smolii V. A. (Ed.). *Istoriia ukrainskoho kozatstva*. Vol. 1. Kyiv: Vydav. dim «Kyievo-Mohylianska akademii». [in Ukrainian].
21. Krypiakevych I., Butych I. (Uporiad.). (1961). *Dokumenty Bohdana Khmelnytskoho (1648–1657)*. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. [in Ukrainian].
22. Krypiakevych I., Butych I. (Uporiad.). (1998). *Universaly Bohdana Khmelnytskoho 1648–1657: Materialy do istorii ukrainskoi diplomatii*. Kyiv: Vydav. dim «Alternatyvy». [in Ukrainian].
23. *Tysiacha rokiv ukrainskoi suspilno-politychnoi dumky*. (2001). Vols. 9, vol. 3, book 1. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
24. Smolii V. A. (Ed.). (2011). «*Pakty i Konstytutsii Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladannia)*». Lviv: Svit. [in Ukrainian].
25. Baran S. (1998). Vesna narodiv v avstrouhorskii Ukraini. *Khronika 2000*, (23–24), 165–187. [in Ukrainian].
26. Shemshuchenka Yu. S. (Ed.). (1999). *Ukrainskyi parlamentaryzm: mynule i suchasne*. Kyiv: Parlam. vyd-vo. [in Ukrainian].
27. Hrushevskiy M. S. (2002). *Tvory*. Vols 50. Voll. 1: Seriya «Suspilno-politychni tvory» (1894–1907). Lviv: Svit. [in Ukrainian].
28. *Pervaya Gosudarstvennaya дума*. (1907). SPb. [in Russian].
29. *Gosudarstvennaya Duma: Ukaz. k stenogr. otchetam. Vtoroj sozyv*. (1907). T. 1. SPb. [in Russian].
30. *Obzor deyatel'nosti Gosudarstvennoj dumy tret'ego sozyva. 1907–1912 gg*. (1912). Part I: Obshchie svedeniya. SPb. [in Russian].
31. *Gosudarstvennaya дума. Chetvertyj sozyv. Stenograficheskij otchet. 1912–1913 gg*. (1913). Sessiya 1. Part I. SPb. [in Russian].
32. Nats. AN Ukrainy; In-t istorii Ukrainy; Tsentr. derzh. arkhiv vyshch. orhaniv vlady i upr. Ukrainy. *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy*: u 2 t.: 1) (1996). Vol. 1: 4 berez. — 9 hrud. 1917 r. ; 2) (1997). Vol. 2: 10 hrud. 1917 — 29 kvit. 1918 r. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
33. Soldatenko V. F. (Ed.). (2007). *Ukrainskyi vybir: politychni systemy XX stolittia i poshuk vlasnoi modeli suspilnogo rozvytku*. Kyiv: Parlam. vyd-vo. [in Ukrainian].
34. *Konstytutsiini akty Ukrainy. 1917–1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy*. (1992). Kyiv: Filos. i sotsiol. dumka. [in Ukrainian].
35. Vynnychenko V. (1990). *Vidrodzhennia natsii*: reprints. vyd. 1920 r. Part 3. Kyiv: Polityvdav Ukrainy. [in Ukrainian].
36. Levytskyi K. (1931). *Velykyi zryv* (Do istorii ukrainskoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. Na pidstavi spomyniv i dokumentiv). Lviv. [in Ukrainian].

37. Velykochyi V. (2003). *Dzherela do vyvchennia derzhavnoho budivnytstva v ZUNR*. Ivano-Frankivsk: Plai. [in Ukrainian].
38. Hai-Nyzhnyk P. (2018). *ZUNR – ZO UNR: stanovlennia orhaniv vlady i derzhavnoho upravlinnia (1918–1919 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
39. Pro zakhody po vidznachenniu 80-richchia ukrainskoho parlamentaryzmu. (1997). *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy*, (19), art. 143. [in Ukrainian].

С. Г. Серёгина, Г. Г. Демиденко

О демократических традициях отечественной государственности

Аннотация. Статья посвящена демократическим традициям отечественного государственного строительства – в организации, функционировании и компетенции народоправных органов, в демократических традициях времён Киевской Руси, сеймового опыта и местного самоуправления польско-литовского периода, в Казацкой республике и государственности времён национально-освободительной борьбы 1917–1920-х гг. Охарактеризованы первые формы общественной самоорганизации у восточных славян, роль вечевых собраний в демократических традициях Руси, Магдебургского права, генеральных и офицерских казацких рад середины XVII – первой половины XVIII в., в УНР и ЗУНР 1917–1920-х гг. Приведены оценки и выводы в трудах украинских государственных деятелей и историков относительно демократической государственности.

Ключевые слова: народное собрание, вече, сейм, парламент, казацкая рада, местное самоуправление, Украинская Центральная Рада, Украинская Народная Республика, Западно-Украинская Народная Республика.

S. H. Serohina, H. H. Demydenko

On the Democratic Traditions of the National Statehood

Abstract. The article centers around the democratic traditions of the building of domestic statehood in the aspect of the organization, functioning and competence of bodies of democracy, democratic traditions of Kievan Rus', Seimas experience and local self-government in Polish-Lithuanian period, in the Cossack Republic, and state-building of national-liberation struggle of 1917–1920. The first forms of social self-organization in the Eastern Slavs, the role of veche gatherings in the democratic traditions of the Rus, Magdeburg Law, general and officer Cossack councils of the middle of the XVII – first half of the XVIIIth century are investigated in the article, as well as the relevant forms in the UPR and WUPR through 1917 to 1920-ies. The article contains assessments and conclusions in

the works of Ukrainian scholars and historians concerning the creation and functioning of democratic statehood.

As noted in the article, the democratic traditions of the domestic state are rooted in the millennial history of the creation and restoration of Ukrainian statehood. In the state of Kyiv, the great and appanage rulers relied on boyars, people's viche's, bodies of local self-government – city councils, rural communities, which affirmed the tradition to advise the people or their representatives, to involve them in the decision of public affairs. Staying in the legal environment of the Lithuanian-Russian state and the Rzeczpospolita enriched Ukrainians with the experience of participation in the seimas, especially in the rural, district, and city governments, in the cities endowed with Magdeburg Law.

The national revolution in Ukraine of 1648 marked the beginning of the development of the Cossack Republic, democratic institutions of power and government, local self-government – general, regimental, and hundred-strong Cossack councils, elected governments at different levels – bodies of direct democracy, urban and rural local authorities. These democratic institutions of power and government, their legal status after 1654 were curtailed and then completely liquidated by the Russian tsarist government, leading to the loss of sovereignty and then the autonomy of Ukraine. However, the democratic traditions of the Cossacks had long nourished the political consciousness of the Ukrainian people.

The establishment of parliamentarism in the Austro-Hungarian Empire and Russia marked a qualitative breakthrough from unlimited monarchy to constitutionalism, representative democracy. The role of Ukrainian representation in their parliamentary institutions was fruitful for the state experience, the development of the political life of Ukrainians, and their willingness to lead a national liberation revolution.

Ukrainian Central Rada began the development of the Ukrainian People's Republic, a democratic state built on domestic parliamentarism. III and IV Universals, fundamental laws, and the Constitution of the Ukrainian People's Republic have become the pinnacles of its statehood. An important role in the restoration of the UPR was played by its Directorate with its model of «labor democracy» in defending the territorial integrity of Ukraine, the unity of its lands.

The West Ukrainian People's Republic was characterized by the rapid establishment of democratic institutions of the state. Legislative and constituent activities of the UP Council – the creation of the government, the development of local self-government, the «Provisional Basic Law», the reunification with the UPR – became the real embodiment of the sovereignty of the Western Ukrainian people, their statehood.

It is determined that the history of bodies of direct and representative democracy in Kievan Rus', the semias experience in the Russo-Lithuanian state, Cossack self-government, and general councils in the Cossack Republic requires further thorough research. The investigation of fruitful, but short state experience in the UPR and WUPR is still burdened with simplifications, violations of the principle of historicism in the analysis of state experience and its lessons. Based on historical experience and the lessons learned, we can say that now among the problems of Ukrainian statehood remain the danger of delay in carrying out urgent socio-economic reforms, the loss of social support for the authorities, the loss of confidence and determination, the uncertainty of the legal status of the opposition, unjustified hopes for international aid.

Keywords: *people's assembly, viche, seimas, parliament, Cossack general council, local self-government, Ukrainian Central Rada, Ukrainian People's Republic, West Ukrainian People's Republic.*